

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ

У статті подано визначення професійних особистісних якостей вчителя-філолога; проаналізовано можливості навчальних дисциплін у їх формуванні; розглянуто принципи формування особистості майбутнього вчителя-філолога; представлено модель формування професійних особистісних якостей майбутніх учителів-філологів.

Ключові слова: професійні особистісні якості, майбутні вчителі-філологи, комунікативні якості, морально-вольові якості.

Сучасний етап розвитку системи освіти в Україні характеризується підвищенням інтересу до впровадження новітніх технологій навчання, комп'ютеризації освітнього процесу, пошуку нестандартних форм і методів, що підвищують ефективність засвоєння матеріалу. У зв'язку з цим актуалізується проблема формування особистості майбутнього вчителя, який є посередником між знанням та учнем і від якого залежить, наскільки ефективно просуватимуться освітні новації. Це зумовлено рядом причин: по-перше, результати діяльності вчителя виражаються не в матеріальних речах, а у рівні освіченості та вихованості учнів, їх особистісних якостях, громадянській позиції; по-друге, вчительська праця не є чітко регламентованою, тож, вчитель індивідуально підходить до вибору засобів та методів впливу на учнів, виходячи із завдань школи й особливостей навчально-виховного процесу.

Основні орієнтири формування особистості майбутнього вчителя в Україні відображено в Конституції України (1996), законах України „Про освіту” (1996), „Про вищу освіту” (2002), Національній доктрині розвитку освіти (2002), Державній програмі „Вчитель” (2002).

Окремої уваги заслуговує проблема удосконалення підготовки майбутніх учителів-філологів, оскільки у викладанні мови та літератури визначальним фактором, як зазначають дослідники, є саме особистість учителя.

Розробкою питань, пов'язаних з формуванням особистісних якостей майбутніх учителів займалися О.Бондаревська, І.Зимняя, І.Зязюн,

Л.Кондрашова, А.Маркова, Л.Мітіна та ін. Вивченню проблеми професійного становлення особистості присвячені праці А.Алексюка, С.Батишева, А.Беляєвої, Р.Гуревича, Н.Ничкало, та ін. Але, слід зазначити, що недостатньо розробленим залишається питання формування професійних особистісних якостей, необхідних вчителю-філологу.

У зв'язку з цим у статті нами поставлено такі *завдання*:

- дати визначення професійних особистісних якостей вчителя-філолога;
- проаналізувати можливості навчальних дисциплін у формуванні професійних особистісних якостей майбутніх учителів-філологів;
- розглянути принципи, на які треба спиратися у формування особистості майбутнього вчителя-філолога;
- побудувати модель формування професійних особистісних якостей майбутніх учителів-філологів.

Грунтуючись на теоретичних висновках дослідників та результатах аналізу психолого-педагогічної літератури, було визначено, що **професійні особистісні якості вчителя-філолога** – це інтегроване комплексне утворення його особистості, що формується шляхом синтезу професійних та особистісних якостей, відповідає вимогам до вчителя з боку суспільства, дозволяє ефективно здійснювати функції педагогічної діяльності, сприяє розвитку педагогічних та літературно-лінгвістичних здібностей. Це утворення виникає внаслідок професіоналізації особистісних якостей та перетворення професійно значущих якостей в особистісно цінні.

Професійні особистісні якості вчителя-філолога мають відповідати вимогам суспільства до особистості вчителя; гармонійно поєднуватися з цілісною структурою особистості, з її особистісними цінностями й настановами; сприяти виконанню вчителем-філологом основних педагогічних функцій; формуватися паралельно з педагогічними та літературно-лінгвістичними здібностями, сприяючи їх розвитку.

У результаті теоретичного та емпіричного дослідження було виявлено комплекс професійних особистісних якостей, необхідних сучасному вчителю-

філологу. Виділені якості умовно розподілено на дві групи відповідно до специфіки педагогічної професії та особливостей філології як спеціальності. До першої групи увійшли комунікативні якості – емпатія, толерантність і комунікативність; другу групу склали морально-вольові якості – гуманність, відповідальність, вимогливість до себе й до інших. Кількісне обмеження якостей ґрунтується на висновках учених про те, що їх оптимальна кількість, котра забезпечує можливість планоми́рного й ефективного формування під час навчання майбутнього фахівця у вищому навчальному закладі, складає п'ятьсім якостей (Е.Зеєр).

За результатами аналізу освітньо-професійних програм, навчальних планів і робочих програм з дисциплін, що викладаються студентам спеціальностей "ПМСО. Мова та література (англійська)" було виділено ряд дисциплін, що мають найбільше сприяти формуванню професійних особистісних якостей майбутніх учителів-філологів. До них віднесено предмети психолого-педагогічного циклу (педагогіка, історія педагогіки, психологія); загальноосвітні дисципліни (історія України, філософія, етика й естетика); спеціальні дисципліни мовного та літературного циклів (практичний курс усного та писемного англійського мовлення, країнознавство, історія зарубіжної літератури) та прикладні дисципліни – методики викладання мови та літератури (дані представлено в табл. 1).

Таблиця 1

**Можливості навчальних дисциплін у формуванні професійних
особистісних якостей майбутніх учителів-філологів**

Дисципліни	Їх вклад у формування професійних особистісних якостей
<i>Психолого-педагогічний цикл</i>	
Педагогіка	Знання про принципи, форми, методи виховання, самовиховання; основні вимоги до особистості вчителя.
Історія педагогіки	Знання про видатних педагогів минулого, вивчення їх поглядів на професійні особистісні якості вчителя. Вносить вклад у формування професійного ідеалу.
Психологія	Знання про структуру особистості, психологію педагогічної діяльності, особистісні якості вчителя, педагогічні здібності, психологічні основи педагогічного спілкування. Надає можливості набути навичок використання психологічних тестів.
<i>Загальноосвітні дисципліни</i>	
Історія України	Виховання патріотичних почуттів, формування ідеалу особистості (без проєкції на професійну діяльність).
Філософія	Спонукає до пошуку сенсу буття, свого місця в ньому.
Етика й естетика	Знання про норми поведінки та спілкування.
<i>Спеціальні (філологічні) дисципліни</i>	
Практичний курс усного та писемного англійського мовлення	Формування комунікативності, толерантності до соціокультурних особливостей інших народів, подолання комунікативних бар'єрів. Робота в малих групах і варіативність змістового наповнення уможливають налагодження особистісного контакту між студентами й викладачем, переміщення акценту на формування особистості студента.
Країнознавство	Знання про звичаї й традиції країн, мова яких вивчається, виховання пошани до інших культур, толерантності.
Історія зарубіжної літератури	Формування ідеалу особистості, емпатії як якості, необхідної для глибокого розуміння літературних персонажів, комунікативності.
<i>Прикладні дисципліни</i>	
Методики викладання спеціальних предметів у школі	Інтегрують знання з психолого-педагогічних і спеціальних дисциплін, надають студентам можливість спробувати себе в ролі вчителя, але концентруються на дидактичному аспекті викладання, а не на особистісних якостях, що впливають на перебіг педагогічного процесу.

Оскільки констатувальний етап дослідження виявив недостатній рівень сформованості професійних особистісних якостей у майбутніх учителів-філологів, у навчально-виховному процесі було поступово реалізовано низку **умов**, які дозволили стимулювати формування особистості майбутніх учителів іноземної мови та зарубіжної літератури:

- забезпечення позитивної мотивації студентів-філологів до формування професійних особистісних якостей, що сприяє самовихованню й самовдосконаленню;
- забезпечення органічної єдності психолого-педагогічних, фахових і методичних знань студентів про комплекс і сутність професійних особистісних якостей, системність і цілісність яких посилена міжпредметною інтеграцією та координацією;
- педагогічно доцільний добір, поєднання й упровадження в навчально-виховний процес класичних університетів традиційних та інноваційних методів і форм, що стимулюють активність студентів-філологів до формування професійних особистісних якостей.

Реалізація теоретично обґрунтованих педагогічних умов у навчально-виховному процесі класичного університету може бути успішною за умови здійснення відповідно до низки **принципів** – загальних керівних положень, котрі, в разі їх прийняття, диктують людині послідовність дій у відповідних ситуаціях життя. Принцип виховання є загальним об'єктивним положенням, що задає в кожний момент професійної діяльності педагога цілком визначеного напрямку – змістового та методичного. Якщо принципів декілька, вони мають бути взаємопов'язаними, кожний наступний має виходити з попереднього, а кожен попередній дозволяє реалізувати наступні [6, с. 38]. Керуючись вищезазначеними положеннями, було виділено принципи, згідно з якими має відбуватися формування професійних особистісних якостей, і до яких було віднесено принципи неперервності, комплексності, активності, діалогічності.

Принцип неперервності зумовлений характером педагогічної освіти як неперервного процесу розвитку та вдосконалення особистості майбутнього

вчителя. Формування професійних особистісних якостей майбутнього вчителя-філолога повинне розпочинатися з перших днів його навчання в університеті та тривати протягом усього періоду навчання.

Принцип комплексності передбачає формування професійних особистісних якостей як у процесі виховної роботи класичного університету, так і під час викладання дисциплін психолого-педагогічного та спеціального циклів. Принцип комплексності зумовлений тим, що кожний предмет, включений у навчально-виховний процес, є одним з елементів, котрі беруть участь у формуванні цілісної структури професійних особистісних якостей майбутнього спеціаліста, реалізуючи функції трьох рівнів:

- інтрапредметні – відображають властивості, притаманні навчальному предмету як самостійній сфері наукового пізнання;
- інтерпредметні – проявляються через зв'язок між групами навчальних предметів;
- метапредметні – реалізують внесок кожної навчальної дисципліни в розвиток студента як майбутнього професіонала, у формування його професійних особистісних якостей [4].

Цей принцип засвідчує, що обмежувати процес виховання майбутніх фахівців лише позааудиторною виховною роботою, покласти відповідальність за це лише на кураторів, замало і неправильно. Виховання студентів, формування їхніх професійних особистісних якостей є наскрізним завданням, котре пронизує кожний елемент навчально-виховного процесу. Реалізація метапредметної функції навчальних дисциплін сприятиме ефективному розвитку особистості майбутніх учителів.

Принцип активності ґрунтується на положенні діяльнісного підходу про те, що якості особистості формуються виключно в діяльності, тому, по-перше, треба забезпечити студенту можливість установаження різноманітних зв'язків з дійсністю та включення у велику кількість різних видів діяльності [2, с. 23]; а також спиратися на зустрічну активність студентів стосовно інтеріоризації (присвоєння, включення у коло значущих об'єктів) тих подій, що

відбуваються у ВНЗ.

Побудова навчально-виховного процесу відповідно до цього принципу доводить необхідність становлення студента як суб'єкта професійної підготовки, який самостійно визначає та спрямовує розвиток своєї особистості. Чим розвиненішою є суб'єктність студента, тим активніше він включається в навчально-виховний процес, тим глибше розуміє необхідність усіх предметів, що вивчаються в університеті (сприймає всі елементи професійної підготовки як цілісну систему), тим стійкішим є емоційне ставлення до навчання та до майбутньої педагогічної професії, а це, у свою чергу, позитивно впливає на формування його професійних особистісних якостей. Принцип активності вимагає забезпечення студентів можливістю самостійного вибору змісту й форм діяльності, способів і часу її виконання, залучення до планування певних видів роботи (особливо виховної). Реалізація цього принципу можлива шляхом добору таких методів і форм організації навчально-виховного процесу, які залучають студентів до активної участі в ньому.

Принцип діалогічності ґрунтується на положеннях особистісного підходу та сприяє становленню студента як суб'єкта педагогічного процесу. Він передбачає доповнення формальних відносин між учасниками педагогічного процесу неформальними, подолання взаємного відчуження викладачів і студентів. Результатом реалізації даного принципу має стати особистісний розвиток і становлення діалогічної позиції майбутнього вчителя-філолога як невід'ємної складової його комунікативності.

Потреба в діалозі є духовною потребою особистості, саме тому вона є постійною, такою, що не може бути до кінця задоволена, звідси виходить принципова незавершеність діалогу. Готовність до діалогу визнається одним із універсальних показників сформованості індивіда як особистості [1, с. 3-11].

Вищезначені принципи – підґрунтя для створення необхідних і достатніх умов ефективного перебігу навчально-виховного процесу в класичному університеті. Саме з опорою на них має відбуватися формування

професійних особистісних якостей майбутніх учителів в умовах, що сприяють ефективності цього процесу та його результативності.

Програма формувального педагогічного експерименту містила кілька етапів: мотиваційно-корекційний, інформаційно-змістовий, організаційно-діяльнісний і результативно-творчий, кожний з яких передбачав відповідний комплекс організаційно-методичного забезпечення навчально-виховної роботи з формування означених якостей особистості студентів експериментальних груп.

Логіку експериментальної роботи було підпорядковано моделі формування професійних особистісних якостей майбутнього вчителя-філолога, розробленій на основі проведеного аналізу теорії та практики формування особистості студентів у класичних університетах. Модель визначається як „будь-який образ, аналог якого-небудь об’єкта, процесу або явища („оригінала” даної моделі), що використовується в якості його „замінника”, „представника” [5, с. 828].

Модель є типізованим відображенням явища, результатом абстрактного узагальнення практичного досвіду, співвіднесення теоретичних уявлень про об’єкт і емпіричних знань про нього. Моделювання окремих елементів навчально-виховного процесу надає студентам і викладачам можливість свідомого та мотивованого ставлення до нього, прогнозування результатів і планування власного майбутнього [3, с. 78].

Розроблена модель передбачає корекцію змісту навчально-виховного процесу класичного університету згідно з завданнями формування професійних особистісних якостей майбутніх учителів-філологів і включає мету, педагогічні умови, принципи, етапи, форми й методи їх формування, а також очікуваний результат – сформованість професійних особистісних якостей майбутніх учителів-філологів (рис. 1).

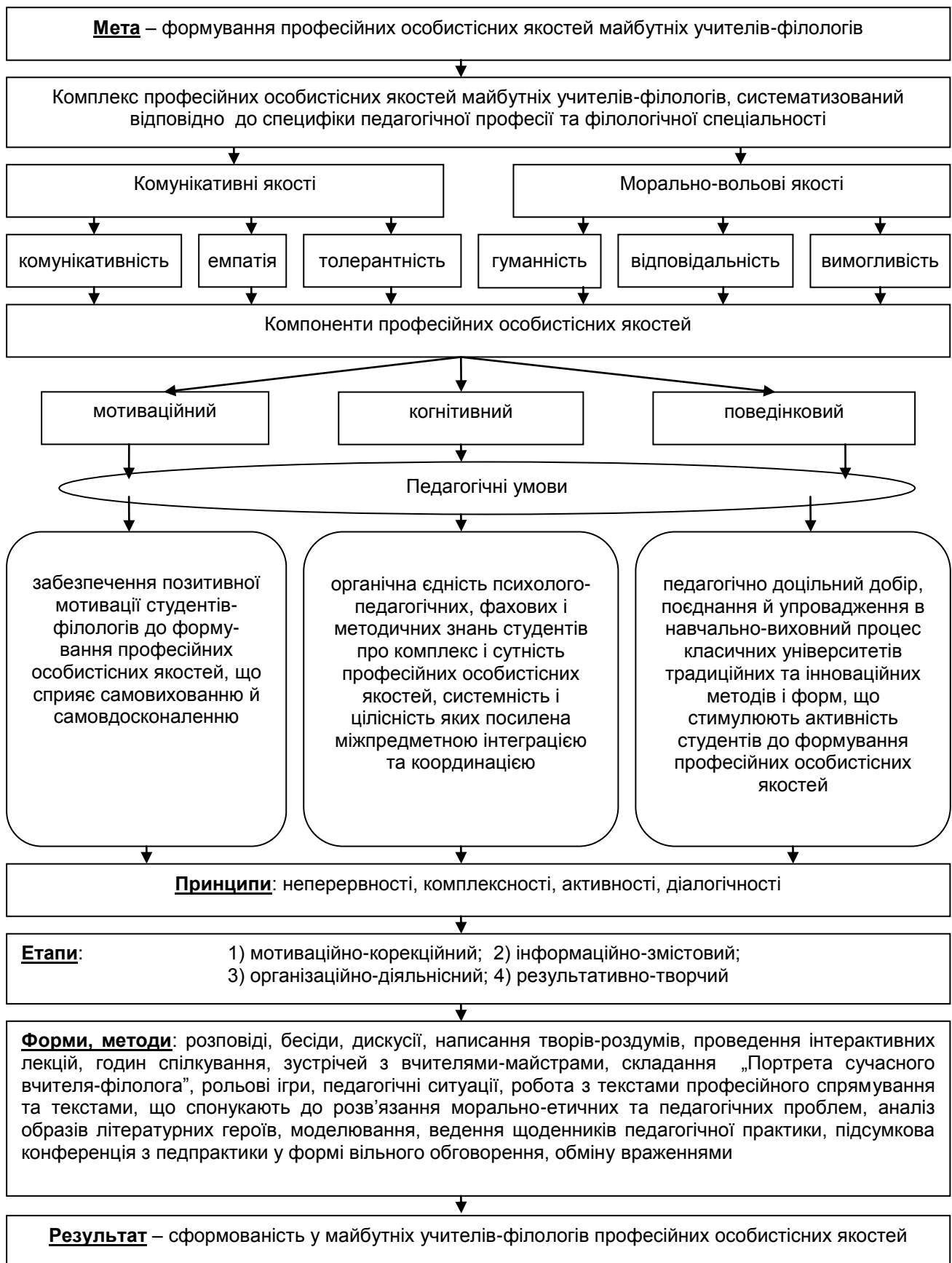

Рис 1. Модель формування професійних особистісних якостей майбутніх учителів-філологів

Тож, проведене теоретичне дослідження та педагогічний експеримент підтвердили ефективність упровадження в навчально-виховний процес університетів педагогічних умов з метою стимулювання формування особистості майбутніх учителів-філологів. При цьому впровадження умов має проходити поетапно, спиратися на принципи неперервності, комплексності, активності та діалогічності. Форми і методи, що використовуються з метою формування особистісних якостей студента можуть варіюватися, але мають бути доцільними та відповідати поставленій меті.

Перспективи подальшого дослідження пов'язані з проблемою самовдосконалення компетентності викладачів щодо питань формування професійних особистісних якостей студентів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белова С.В. Функции учебного диалога в усвоении ценностно-смыслового содержания гуманитарных предметов: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Волгоградский государственный педагогический университет – Волгоград, 1995. – 17 с.
2. Бодалев А.А. Психология о личности. – М.: Изд-во МГУ, 1988. – 187 с.
3. Мещанінов О.П. Сучасні моделі розвитку університетської освіти в Україні: Монографія. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2005. – 460 с.
4. Семиченко В.А. Психологические основы процесса профессиональной подготовки студентов вуза: Учебное пособие. – Полтава, 1989. – 86с.
5. Советский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1980. – 1600 с.
6. Щуркова Н.Е. Прикладная педагогика воспитания: Учебное пособие. – СПб.: „Питер”, 2005. – 366 с.

Зуброва О.А.

*К ПРОБЛЕМЕ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ЛИЧНОСТНЫХ
КАЧЕСТВ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ-ФИЛОЛОГОВ*

В статье дано определение профессиональных личностных качеств учителя-филолога; проанализированы возможности учебных дисциплин в их формировании; рассмотрены принципы формирования личности будущего учителя-филолога; представлена модель формирования профессиональных личностных качеств будущих учителей-филологов.

Ключевые слова: профессиональные личностные качества, будущие учителя-филологи, коммуникативные качества, нравственно-волевые качества.

Zubrova O.A.

*TO THE PROBLEM OF FUTURE TEACHERS-PHILOLOGISTS' PROFESSIONAL
PERSONAL QUALITIES FORMATION*

In the article the definition of teachers-philologists' professional personal qualities is given, potential of academic subjects in their formation is analyzed, the principles of formation of future teachers-philologists' personality are examined, the model of formation of future teachers-philologists' professional personal qualities is displayed.

Key words: professional personal qualities, future teachers-philologists, communicative qualities, morally-volitional qualities.